

402

ERDÉLYI MÚZEUM

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET
SZAKOSZTÁLYAINAK
KÖZLÖNYE

SZERKESZTI:

GYÖRGY LAJOS
FŐTITKÁR

XXXVI. kötet

Új folyam II.

1931. 7-9. sz.

Kiadja az Erdélyi Múzeum-Egyesület

CLUJ - KOLOZSVÁR

Minerva Irodalmi és Nyomdai Műintézet Részvénytársaság

1931

T A R T A L O M

TANULMÁNYOK:

<i>Bass Károly:</i> Kazinczy Ferenc — — — — —	217
<i>Dr. Borbély István:</i> Melyik évben kezdődött az unitarizmus Erdélyben?	224
<i>Dr. Asztalos Miklós:</i> Személyi vonatkozású adatok a wittenbergi egyetem erdélyi hallgatóiról (1554—1750) — — — — —	240
<i>Dr. Gál Kelemen:</i> Jorga oktatásügyi törvényei — — — — —	251
<i>Dr. Huszár Lajos:</i> A marosvásárhelyi pénzverde működésének kérdése Apafi Mihály fejedelemsége idejében — — — — —	285

ERDÉLYI MÚZEUM-EGYESÜLET:

<i>Dr. Kántor Lajos:</i> Az Erdélyi Múzeum-Egyesület nagyenyedi vándorgyűlésének története — — — — —	291
--	-----

KISEBB KÖZLEMÉNYEK:

<i>Dr. Banfi, Florio:</i> Bethlen Gábor és Bajoni Vince római zarándoklata 1625-ben — — — — —	299
<i>Dr. Dömötör Sándor:</i> A Nagyváradai Kalendárium 15 éve — — — — —	302

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE:

Az irodalomtörténet, jogtudomány, filozófia, történet, archeologia stb. köréből 17 könyv és tanulmány ismertetése — — — — —	306
---	-----

BIBLIOGRÁFIA:

<i>Dr. Ferenczi Miklós:</i> Az erdélyi magyar irodalom bibliográfiája. 1930. év	312
---	-----

AZ ERDÉLYI MÚZEUM

az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadásában jelenik meg évenként 12 számban negyedévenként 7—7½ ív terjedelemben. A folyóirat az EME. Bölcsészeti-, nyelv- és történettudományi, Természettudományi-, Orvosi- és Jogi Szakosztályának hivatalos közlönye.

AZ ERDÉLYI MÚZEUM-ot

az Egyesület alapító, igazgatósági és rendes tagjai évi 300 lejes kedvezményes áron kapják. Előfizetési ára nem tagoknak és könyvkereskedőknek 400 lej. Előfizetések és a lap szétküldésére vonatkozó kívánságok címe:

ERDÉLYI MÚZEUM kiadóhivatala, Cluj-Kolozsvár, Strada Baron L. Pop (volt Brassai-utca) 5.

Kéziratok, ismertetésre szánt könyvek és a folyóirat szellemi részét illető tudakozódások a szerkesztőt illetik:

DR. GYÖRGY LAJOS, Cluj-Kolozsvár, Str. Universităţii (v. Egyetem-u.) 10.

A szerkesztőség közli az igen t. munkatársakkal: 1. Géppel írott kéziratokat kér. 2. A közlésre szánt dolgozatok átlagos legnagyobb terjedelme 1 ív. 3. Minden munkatárs a folyóiratnak egyszersmind előfizetője is. A tiszteletdíjat 300 illetőleg 400 lejig a kiadóhivatal az előfizetés javára írja. 4. Különnyomat a szerző kívánságára és költségére készül. 5. Kéziratokat a szerkesztőség csak a szerző külön kifejezett óhajára küld vissza.

Kazinczy Ferenc.

Irta: Rass Károly.

Kazinczy sírja mellett nem lehet észrevétlenül elmenni alig száz évvel halála után: a hantok egy költői sorsot s egy darab irodalomtörténetet takarnak.

Kazinczy tulajdonképen azok közé az irodalmi ritkaságok közé tartozik, akiknek útját nem jelzik örökéletű irodalmi alkotások, s mégis a halhatatlanok közé kerültek, mert egy-egy korszakot visznek vállalkon. Kazinczy nevéhez fűződik körülbelül negyven év irodalmának története, a XVIII. sz. két utolsó s a XIX. sz. két első évtizedének irodalmi élete, amelyet megújhdás kora névvel jelölünk az irodalomban. Aki tudni akarja, hogy mi volt az a megújhdás kora, olvassa el Kazinczy élettörténetét. Mert minden világnézetnek, törekvésnek, szellemi életnek szüksége van egy médiumra, aki azt az értelmi vagy akarati megmozdulást hivatalosan képviselje s reális értéké alakítsa, különben a gondolat, törekvés csak lombikban marad vagy múzeumi tárgyá devalválódik. Kazinczynek ez a szerep jutott osztályrészül. Azt mondhatnók: a megújhdás korának törekvése s egész története tulajdonképen az ő életében illusztrálódik. Neve az idők folyamán irodalomtörténeti fogalommá finomodott.

A XVIII. sz. végén valami különös véletlen leszedte a mi fiaink szeméről is a hályogot: látni kezdték kétségbeejtő elmaradottságunkat a nyugati nemzetek kultúrájától. Nem Kazinczy látta meg legelőször a szomorú valóságot, hanem Bessenyeiék ott fenn egy világvárosnak, Bécsnek, a napsugarában. Idehaza nem is lehet látni sohasem a tények méreteit. A falunk tornya a legmagasabb épület, mindaddig, amíg nem jártunk benn a városban. Sporthőseink is csak az olimpiászokon törpülnek epigonokká. Bessenyeiék is csak akkor döbentek meg parányiségünkön, amikor Bécs utcáin falusikislánykodtak. Ma a világváros rendezettsége, kényelme, holnap közintézményei, holnapután technikai felkészültsége, aztán művészeti, szellemi felsősége ütötte lelken őket. Különösen az utóbbi hozta a nagy bánatot. Csak most lepleződött le előttük az az igazság, hogy Homérosszal, Vergiliusszal, Horatiusszal még nem zárult le az istenek születési anyakönyve, és a nyugati népek épen irodalmi óriásokkal igazolják jogosultságukat a világpiacon. És különös szeszélye a sorsnak, hogy a nagy gazdagság megrázta ugyan, de nem rémítette el őket. Nem gondoltak arra, hogy a mi árénánkon talán sohasem lesznek olyan gladiátorok, mint a nyu-

gati horizonton. Mert igaz, hogy a német szomszédnál akkor még csak Klopstockék, Herderék, Lessingék hősködtek, Goethe még csak gyermekjátékainál tartott, azonban francia földön már Rousseau, Voltaire ültek az Olymposzon, s a hátsó térben Corneille, Racine, Molière, Lafontaine, Bossuet, Fénélon, La Rochefoucauld, M. de Sévigni, Montesquieu, La Bruyère halhatatlankodtak. És ezek az olimposzi arcok elég fönségesek voltak ahhoz, hogy elriasszák a berkekből az istenek távolabbi leszármazottjait is, nemcsak néhány, vidékről felvetődött gardistát. De ők mégsem ijedtek meg. Bármennyire földig aláta őket az elvitázhatatlan tény, mégsem estek kétségbe, hanem talpra ugrottak. Lelkükből kiszakadt az új nemzetvezető gondolat: teremtsünk kultúrát, teremtsünk irodalmat. A magyar nemzet sohasem tudja meghálálni e naiv álmodozók tiszteletreméltó bátorságát, mert ez feszítette munkára a tétlen titánok izmait.

Lehetetlen észre nem venni bennök Széchenyi előrefutóit. Őket is a külföld tanulságai vezetik el bizonyos megállapításokhoz, és ők is helyet keresnek hazájuknak a nap alatt. Csak az útjaik s eszközeik mások, de a zárógondolat pszichológiája ugyanaz; ott akarják kezdeni Magyarország restaurációját, ahol lehetséges. Egy ország vagy gyárai kéményeivel, vagy gazdasági felkészültségével, pénzével, ágyúival szorít magának helyet a kontinensen, vagy könyveivel és kultúrcikkeivel. Azt már Bessenyeiék is belátták, csak úgy mint Széchenyi, hogy politikai téren chlumi köd ül a Kárpátokon; és Bessenyeiék úgy gondolták, hogy a gazdasági, ipari, kereskedelmi területek is örökké virágtalanok a magyar indolencia miatt: kufárkodásra a kutyabőr nem kapható. De a szellem műhelyeiben Árpád magzatai sem szégyenlik a napszámoskodást, és van ám ész a magyar agyában Barcsay ítélete szerint. Innen várták hát a föltámadást. Így lesz számukra az irodalom teremtése nemzetvezető gondolat. Széchenyi más terepen kereste a napkeltét.

Kazinczy Bessenyeiék gondolatát tette életcélá, ezért a gondolatért adta oda negyven év minden fáradozását, erre áldozta élete munkáját és vagyonát. A magyar irodalomban nincs még olyan írónk, aki nemcsak alkot, hanem kizárólag az irodalom ügyének él.

Ennek a hősi munkának nehézségei el sem képzelhetők az akkori állapotok ismerete nélkül. Csak írók vannak, de nincs irodalmi élet, nincs kapcsolat az írók közt, nincs irodalmi középpont és nincsenek irodalmi protektorok. Ma, mikor szinte minden év hoz egy-egy irodalmi alakulatot sajtó-organummal és irodalmi balekkel, ma, mikor annyi síp, dob, harsona áll az irodalmi vállalatok rendelkezésére, ma nem gondoljuk, hogy mit jelentett irodalom és irodalmi élet teremtése Kazinczy korában. Akkor még nincs napi sajtó, hiányzanak a toborzó gócpontok, legfennebb szerény példányszámú folyóiratok indulnak neki a sivatagnak, de itt is fordítottak a geográfiai törvények: nem a folyók ömlenek a vidéki tengerbe, hanem a tenger bomladozik vérszegény folyókká; a sajtóorganumok nem a fővárosban fakadnak, — nincs is még főváros — hanem a vidéki tengerből éreznek ki s vesznek el a puszták labirintjében. Kazinczy is folyóiratokkal próbálkozik, de sem a *Kassai Múzeum*, sem az *Orpheus* nem éli túl az egy évet. Nincs más hátra,

a teremtés munkáját el kell végezni saját kezüleg és saját közelekedési eszközeivel. És Kazinczynak van türelme és kitartása erre a munkára. Jaj, a gondolatot csak fanatizmus bűvöli élőlényvé. Kazinczy győzhetetlen energiával dolgozik. Örökké mozog kezében a toll, örökké ír és fordít, örökké küldi leveleit barátaihoz, ellenfeleihez, ismerősökhöz, ismeretlenekhez, istenfiakhoz és közönséges adófizető polgárokhoz; és mindig az irodalom ügyében izgat, mindig az van a lelkén, ez gondjainak tárgya éjjel, nappal. Egymaga pótolja a hiányzó napsajtót. Ez az idegremenő agitációs munka teremti meg az irodalmi életet. Személye lassankint irodalmi középpont lesz csak úgy, mint Tiecké a német irodalomban, ide futnak össze a hálózatok, s innen indul ki az irodalmi élet irányítása. Minden útnakinduló poétánk tőle várja a placetet, de az önálló cégek is vele tartják az összeköttetést. Ráday, Pálczi, Horváth, Kis János, Berzsenyi, Csokonai, Kölcsey csak úgy vele cserélik ki gondolataikat, mint Aranka, Cserey, Döbrentey vagy Rummy. Neki senki sem igen nagy és senki sem igen kicsiny, mikor az irodalomról van szó. Dómével, a kat. kispappal, ép oly melegséggel levelez, mint Csereyvel, Telekyvel vagy Arankával. Huszonegy vaskos kötet levelezés az emlékoszlopa ennek a férfi munkának. Ez Kazinczy irodalomtörténeti jelentősége.

Ez a munka nem történik anyagi áldozatok nélkül. Az irodalmi élet még nem elég, irodalmat is kell teremteni, gondoskodni kell, hogy a szellem termékei könyvalakot nyerjenek. És hosszú az út, amíg az író gondolatai az asztalfiókból a könyvkiadásba kerülnek; az út a könyvnyomtató műhelyen vezet át. És itt van a fájdalom oka. A nyomtató kezek munkáját valakinek fizetnie kell. A magyar könyvkiadó ipar akkor nem nagyon duzzadt a vállalkozási kedvtől, ha magyar könyvről volt szó, mert a termelésen nehezen lehetett túladni. Kazinczy csodálatos mozgékonyssággal és áldozatkészséggel vesz részt ebben a munkában is. Folyton kilínesel ismerősöknél, ismeretleneknél író barátainak érdekében. Kifogyhatatlan találékonysággal szerzi a Maecenásokat. Berzsenyi verseinek megjelenését a pesti kispapok támogatásával teszi lehetővé. De ami a legfőbb: a protektorkodásból elsősorban maga veszi ki a részét. Mennyi kellemetlensége van rokonai-val a naplopás miatt, ahogy akkor nézték s nevezték az irodalommal való foglalkozást, de még több a baj az irodalom pártolása miatt. Állandóan anyagi gondokkal küzd, néhány száz hold birtoka eluszik az irodalmi vállalatokon. Leveleiből látjuk, mennyi nehézségbe kerül saját műveinek kiadása, néha évtizedekig elhúzódik egy-egy munkájának megjelenése, — legtöbb kéziratban is marad — de azért Daykát, Báróczit a magáéból adja ki, Aszalay, Vitéz János, Kis János művei nagyobb-részt az ő mecenáskodásából jelennek meg. Nem csoda, ha anyagilag teljesen tönkre megy, feleségét s két gyermekét teljes nyomorúságban hagyja. Az ő története bizonyítja, hogy a szegény ember mindig többet áldoz a köz érdekében, mint a tehetős. Csokonai Méla Tempefőijében látjuk, hogy a Tökkolopiak, Koppoháziak ezreket szórnak kártyára és kutyákra, de fillért se juttatnak magyar könyvekre. És ez így volt. A Koppoháziak és Tökkolopiak száma akkor légió, s miattuk kellett

koplalnia a magyar műzsáknak. Még azok is tartózkodók, akik anyagilag függetlenebbek. Berzsenyi egyik leveléből tudjuk, hogy ezer holdnál több mezőgazdasági birtoka volt; volt szép szőlője, amely 6—700 akó legjobb bort termett; volt gúlyája és ménese, de versei kiadására nem adott pénzt; tíz évig kell várni, amíg a könyv Kazinczy agitációjára a pesti kispapok áldozatkészségéből megjelenhetik. Hogy milyen pártolásban részesült akkor a magyar irodalom, erre vonatkozólag elég néhány adatra rámutatnunk illusztrációképpen. A *Felső-magyarországi Minerva* 1825-ben 403 előfizetővel indult meg, de már 1826-ban az előfizetők elmaradoztak. Igaz Sámuel Bécsben 50 előfizetőt szerzett, de 1826-ra nem maradt egy sem; Bereg megyében 16 volt, de 1826-ra ezek közül sem maradt egy sem. Debreczenben, Patakon csak egy-egy előfizető maradt: a kollégium. 1830-ban már csak 280 az előfizetők száma. Szegény Dulházy Mihály jogos elkeseredéssel írja Kazinczynak (1826. júl. 28.): „Kár volt becsületes embernek születnem.“ A könyvek sem jártak szerencsésebben. Kisfaludy Sándor *Gyula szerelmére* Zemplénmegyében nem lehetett egyetlen előfizetőt se kapni. Még jellemzőbb a Messiás fordításának sorsa. Abban az időben Klopstock neve értéket jelentett az európai irodalomban s Messiása annak idején eseményszámba ment Németországban. A fordítást Kazinczy végezte, s barátai nagy agitációt fejtettek ki a siker érdekében. És a nagy felhajtás hozott az egész országban 13, azaz tizenhárom előfizetőt. Ilyen viszonyok közt kellett magyar irodalmat teremtenie Kazinczynak. És Kazinczy szívóssága, megingathatatlan energiája felszántotta az ugarokat. Ennek a hőroszi munkának minden borostyánja az övé.

Csak érintőleg s a milieu teljességéért említjük meg azt a tényt, hogy nemcsak a társadalmi viszonyok akadályozták az irodalom megszületését, hanem maga a pallérozatlan nyelv is. Elsősorban ezt kellett restaurálni. Ezt is észrevették már Kazinczy előtt és próbálgattak is segíteni a helyzeten, de csak Kazinczy csinált ebből a kérdésből is irodalmi programot. Ez a nyelvújítás problémája, melynek története szintén Kazinczy nevéhez kapcsolódik, s a történet tövises fele az ő életében zajlik le. Nem lehet tagadni, hogy ez a harc meglehetősen problematikus része az ő irodalmi tevékenységének. Kazinczy csak azt látta meg, hogy ezt a kérdést is el kell intézni, de a terep teljesen előkészítetlen. Háborút indítunk, de a lövészárkok nincsenek megásva s a municiógyárak még meg se épültek. Nálunk is a nyelvtörvények még a bányában nyugosznak; kutatók ugyan akadtak már évszázadokkal előbb, de a magyar nyelv helyét idővel a latin foglalta el a hivatalos asztaloknál, s így a magyar nyelv szabályai feledésbe mentek. A helyesírás kérdése is rendezetlen. Megható, mikor Kazinczy helyesírási leckéket ad leveleiben előkelő barátainak. Ilyen körülmények közt kezdődik a nyelvújítás munkája. Kazinczynak az volt a fel fogása, hogy csak el kell kezdeni, aztán valami csak lesz belőle. Hát lett, de nem volt köszönet benne. Megindultak a szabadúszók, a szógyártók. A rövid szavakról Helmecezy gondoskodik, a képtelen badarságokat Pethe vagy Barcafalvi szállítják. A jobbak hamar belátják a

veszedelmet s heves összecsapás keletkezik. Így született meg a nyelvújítási harc nagy tulzásokkal. A nyelvújítás minden bűnéért Kazinczyt teszik felelőssé. Országgyűlésileg akarják eltiltani az írástól. Kazinczy maga írja Helmecezynek (1816. május 20.), hogy tudomása szerint Zalamegyéből interdictum indul, hogy ne merjen írni. Ezt az igazságtalanságot is el kell könyvelnünk Kazinczy érdemei közé. Hiszen a nyelvújítási járványt más országokban is hasonló tünetek kísérik. Németországban csak megkezdődik, és hamar le is csendesül, Oroszországban azonban a XIX. sz. első felében a Siskov és Karamzin párt harca ép olyan orthologusok és neologusok csatájára, mint a Kazinczyé és ellenfeleié. És végeredményben mégis csak Kazinczynak lett igaza: a nyelv általános gondolkodás és aggodalom tárgya lesz; költők, tudósok, írók vesznek részt a nemzeti munkában s Kazinczy még életében gyönyörködhetett a Zalán futásában, a megújított nyelv diadalmas honfoglalásában, és épen halála évében nyitotta ki szirmait a magyar költői nyelv legbúbajosabb virága: Vörösmarty Dél-szigete...

Költői sorsot is emlegettünk Kazinczy halálával kapcsolatosan. Kazinczy nagyságát csak növeli az a szomorú finis, amely koporsójára borul. Igazi költői sors jutott neki osztályrészül. Költői sorsról beszélünk, s nem a költő sorsáról, mert a költő sorsa vagyis magánélete csak olyan, mint más közönséges halandóé: piros és feketebetűs napok futnak benne nagyon szeszélyes elrendezésben. Az út egyszer derült, máskor felleges. Kúthy tömjénfüstben kezd, a szalonok hőse, mint Proust; mikor butorait elárverezik, a nők visszavásárolják neki; de a szabadságharc után a közzvélemény elfordul tőle, s osztatlan megvetés kíséri az egykori favoritot. Az id. Dumas fejedelempéppé dudalodik a földi javakban, de élete végén sűrűn kell tárgyalnia az emberi lét gyökérrágóival: a hitelezőkkel. Köztük is akadnak, akiket símogat az élet keze, s vannak, akiknek csak mostoha kenyér kerül asztalukra. Goethe fürdik a rózsákban; Vajda Jánost csak a tövis szúrja egy életen át, a rózsák elmaradnak. Goethe zavartalan nyugalomban él hatvan éven át Weimarban; Balassa szinte hetenkint más és más vidéken nézi a nap keltét. Baudlaire-nek s társainak csak kijutnak az örömök a mulatóhelyeken vagy a lebujszóban, Scarront 35 éven át karosszékéhez bilincseli a betegség. Rousseau örökké hadakozik a rendezetlen viszonyokkal, Voltaire ellenben gondtalanul kacérkodik a múzsákkal, mert üzleti spekulációi is fényesen beválnak. És az út is olyan szeszélyesen rövid vagy hosszú. Némelyiknél a második vagy harmadik állomásnál már szegezik a koporsót; másoknál szinte ködbe vesz a pálya vége. Petőfinél már a 27. nyaran hó borítja el a hegytetőt. Körner 22 éves korában csatatéren marad; V. Hugó, Voltaire, Goethe átlépi a patriarchák életkorának küszöbét. Mindez vége nem költői sors, ez csak a költő sorsa, ami nem külön törvények szerint determinálódik. Költői sorsról csak akkor beszélünk, mikor a töviseket a múzsák ültetik az élet útjára, amelyek elmaradtak volna más polgári foglalkozás esetén. Költői sorsról akkor beszélünk, mikor a tragédiák szele mozgatja a faleveleket. Ez azonban nem jelent mindig guillotint vagy

koponyatorést. A tragédiák ott leskelődnek minden bokorban, de nincs mindig kés a kezeikben. Nyomukban nem mindig vér serked, sokszor csak álmatlan éjszakák jelzik a tatárjárást. Vannak halk szavú, fátyolos tragédiák. Így aztán nemcsak Chatterton vagy Petőfi tragédiája jelent költői sorsot, hanem Kazinczyé is. Chatterton 18 éves gyerek, a költői genie kiűt belőle s világgá bocsátja szerzeményeit, de nem meri sajátjainak nevezni őket, hanem régi népkölteményeknek deklarálja. Csakhogy leleplezik s ő szegényében megmérgezi magát. — Kazinczy sorsát más divatlap szerint szabja a végzet, de az ő életét is az a körülmény teszi szomorúvá, hogy költője, írója lett nemzetének. Magánéletének is megvolt a kálváriája, leírta a forradalmi kátét, s emiatt hat és fél évig raboskodott, de életfolyásának mégis csak az a fő meghatározója, hogy az írásra adta magát. Mert Kazinczy az első irodalmunkban, aki ebből a képességéből foglalkozást, helyesebben élethivatást csinál. Sokan voltak előtte s az ő korában is, akik szolgáltak a műzsáknak, de csak a hivatalos óra után. Zrinyi mondta, hogy nem keresi hírét pennával, hanem rettenetes bajvivó szablyájával. A többiek sem abból éltek, hogy költők vagy írók voltak. Kazinczy előtt senki sem diktálta be foglalkozásul a népszámlálás adatai közé, hogy ő író. Kazinczy az első, aki az íráságot foglalkozásszerűen végzi, csak úgy mint a német irodalomban Klopstock. És itt van a végzetszerűség, itt az írói sors. Klopstock abból élt, hogy költő volt, a költőség megélhetési forrássá vált számára, Kazinczy azonban azért koplalt, mert az írói pályát választotta magának. Ötvenhat év fáradsága csak az irodalomnak hozott gyümölcsöt, de nem neki és családjának. Nemes rajongással pazarolta vagyonát az irodalomra, de azt a rajongást egy éhező család siratta. Nem költői fantázia válogattatja velünk felelőtlenül a sötét színeket, a szemtanú és kortárs Kölcsény beszél helyettünk. Az 56 évet szakadatlan munkában eltöltött Kazinczy nyomorúsággal élt és halt. Közönségünk elvoná kezét előle, hogy „tévelyegjen elhagyatva, küzdjön nem segítve, s arca izzadásait és szeme vérkönnyeit hagyja jeleül kéziratain, s árva gyermekein inséget“. A nagy rajongó lelke sokszor elszorul, mikor övéire néz. „Óh én láttam ezen kinokat, mondja Kölcsény, mert tanuja valék álmatlanul töltött éjjeleinek, tanuja valék fájdalmas eljajdulásának, midőn barátja vidám asztala mellett gyermekeire visszaemlékezett.“ De a helyzet változatlan marad: Kazinczy magával viszi gondjait és aggodalmait a sírba...

És a felhők 28 évig nyomják sírját, csak 28 év múlva kezdenek oszladozni, amikor 1859-ben gr. Desewffy Emil gyűjtést indít Kazinczy munkáinak kiadására, nevének megörökítésére s nyomorban maradt leszármazottjainak segítségére...

Ez volt az első hivatásos magyar írónak a sorsa. Nem is ő az egyetlen ezen a téren. Igaz Sámuel hasonlóan végzi. Ez az igaz ember Bécsben magyar lapot szerkeszt, kiadja hat éven át a *Hébé* c. almanachot, egész életét a közérdeknek szenteli, s mikor beteg lett, — amint Cserey írja Kazinczynak 1826. jún. 21-én, — nem volt annyi pénze, hogy orvost hívathasson. Márton József professzor gyűjtött össze néhány forintot, hogy eltemethessék...

Ne csináljunk most tetemrehívást Csereyvel, ne keressük, hogy ki ennek az oka, s kiket illet mindazokért a felelősség. A mátir arca nem lesz azzal fényesebb, ha ismerjük a hóhér nevét. A hibás maga az élet, amely önzőket is terem, nemcsak rajongókat. Kazinczy rajongó volt, a halhatatlanságot kereste, s ennek gyötrelem, kín, gond és vér az ára. „Nekem a halhatatlanság az egy bálványom, — mondja. — Csak az legyen az enyém, örömet lemondok az életnek minden örömeiről, örömet eltűröm az életnek minden viasz eseteit.“ Nyugodjunk meg, hogy így történt: szenvedett, túrt, nélkülözött, de a halhatatlanság a szárnyaira vette...